

De beelden, de huizen en het spoor **Wandelroute Zeeheldenbuurt & Huizingabuurt**

Lengte: 3 km

Start en eindpunt: Smijerslaan

Tekst en foto's Liesbeth Simpelaar

1. De godin (1985)

We starten in de Huizingabuurt, met 'De godin' aan de Smijerslaan. Een zelfbewuste vrouw, die hoog boven je uittorent. Dat mag ook wel, want verder in deze route zal het wemelen van de mannen bij de straatnamen en de architecten ☺.

'De godin' is gemaakt door kunstenaar Berry Holslag. Zij stemt haar beelden af op de omgeving waarin ze komen te staan, en 'De godin' past bij de mbo-vakschool voor Styling en Presentatie 'Nimeto' ernaast.

De beelden van Holslag zijn opgebouwd uit verschillende delen keramiek die ze aan elkaar vastlijmt. Het zijn altijd perfecte, glad geglazuurde, enorm grote mensen, wat een vervreemdend en soms een beetje griezelig effect geeft. Je vindt meer info over haar beelden op <https://www.lucasvanleydenfonds.nl/leideninbeeld/vijf-keramische-beelden>.

Albert Smijers, waar de straat naar is vernoemd, was hoogleraar middeleeuwse muziekgeschiedenis begin 20ste eeuw.

Je loopt links de Huizingalaan in en voor je, rechts op de hoek, staat het Dingemanshuys.

2. Het Dingemanshuys (1964)

Dit huis is ontworpen door architect Piet Dingemans. Hij had er zowel zijn architectenbureau als zijn woning in. Dingemans ging creatief om met het goedkope materiaal dat in de prefabbouw na de Tweede Wereldoorlog werd gebruikt omdat door de bevolkingsgroei in korte tijd veel woningen moesten worden gebouwd. Voor een speels effect legde hij de betonnen blokken deels op hun kant, zodat de openingen (die erin waren gelaten om beton te besparen) te zien waren. Ook bouwde hij een torentje, van waaruit je destijds tot ver buiten de stad kon kijken.

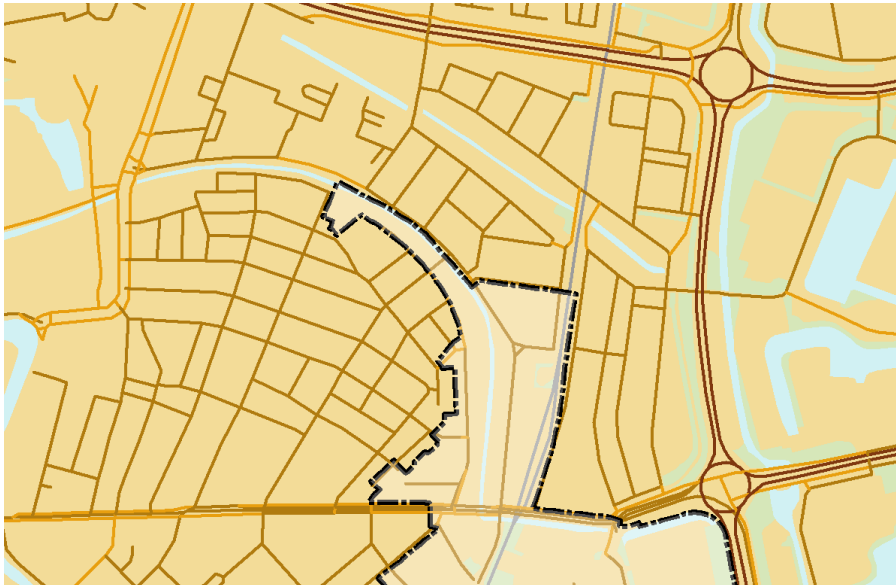
Arjan den Boer schreef een leuk artikel over het Dingemanshuys, met mooie foto's, ook van het interieur: <https://www.duic.nl/cultuur/het-dingemanshuis-welke-toekomst-krijgt-het-huis-voor-de-toekomst/>

Je loopt om het Dingemanshuys heen door rechtsaf te slaan, de Karel Doormanlaan in. Doorman ging in 1942 samen met zijn schip ten onder tijdens de mislukte strijd tegen de Japanners in de Slag in de Javazee. We zijn nu in de Zeeheldenbuurt, die rond 1900 is gebouwd, en heel wat ouder is dan de Huizingabuurt.

De straten in de Zeeheldenbuurt zijn voornamelijk naar zeehelden genoemd, misschien omdat de hoge herenhuizen speciaal gebouwd zijn voor officieren van de talrijke Utrechtse kazernes

en oud-Indiëgangsters. In de 19de eeuw werden zeehelden nog flink opgehemeld. Nu, in de 21ste eeuw, komt protest op tegen beelden en straatnamen van zeehelden vanwege hun rol in de slavenhandel. Of er ook protest is gekomen tegen de straatnamen in de Utrechtse Zeeheldenbuurt is me niet bekend.

Een groot gedeelte van de Zeeheldenbuurt is van rijkswege beschermd stadsgezicht: het heeft cultuurhistorische waarde en bestemmingsplannen moeten daarop aangepast worden. Op dit kaartje (https://nl.wikipedia.org/wiki/Rijksbeschermd_gezicht_Utrecht_Oost) zie je dat het gebied rond de Oosterspoorbaan, de Dondersstraat en de Biltse Grift (in de Wittevrouwenbuurt) beschermd is:

Beschermd stadsgezicht. Bron: site gemeente Utrecht

In de Karel Doormanlaan ga je meteen weer rechtsaf de Cornelis Houtmanstraat in, waar je rechts van je een smal watertje ziet. Dat is een deel van de vroegere Hoofddijksche Wetering, die vanaf hier Ezelsdijk wordt genoemd. Je loopt met de bocht naar rechts mee de Houtmanstraat uit en neemt bij het spoor het fietspadje naar rechts, waarbij je het water oversteekt. Dan linksaf het spoor over, meteen weer naar links een fietspadje in en weer hetzelfde water over. Dan naar rechts, en voor je, op de hoek van de Trompstraat, zie je een grote witte villa. Die is onderdeel van een serie rijksmonumenten.

3. Villa's in de Trompstraat en Van Speijkstraat (1905)

Deze villa heet 'Francisca'. Verder lopend en rechtsaf de Van Speijkstraat in zie je nog zes andere villa's, alle met een vrouwen naam: de voornamen van het gezin van de eigenaar van dit stuk grond, F.H. Joseph, die de villa's liet bouwen.

De foto hieronder is van villa Elza, hoek Van Speijkstraat/Admiraal van Gentstraat.

4. Herenhuizen Admiraal van Gentstraat (1914-1924)

Vanaf de Van Speijkstraat sla je linksaf de Admiraal van Gentstraat in. Op de nummers 10-16, 41-51 en 53-65 staan statige herenhuizen met kenmerken van de Amsterdamse School: de stenen zijn afwisselend horizontaal en verticaal neergelegd, er is reliëf in de gevels, ramen hebben roedenverdeling (meerdere raampjes binnen een raam), de kleine raampjes boven de deuren zijn ovaalvormig en de houten hekken hebben ijzerbeslag. Deze huizen zijn gemeentelijk monument. Architecten waren A.H. van Rood en A. Kool.

Je loopt de Van Gentstraat uit en gaat rechtsaf de Jan van Galenstraat in. Daar steek je weer het water over van de Ezelsdijk, dat achter de huizen van de Van Gentstraat doorliep. Op de hoek met de Kardinaal de Jongweg zie je het beeld 'Drie ezels.'

5. Drie ezels (1970)

'Drie ezels' is door beeldhouwer Floyd DeWitt gemaakt ter nagedachtenis aan de Ezelsdijk. De gemeentelijke commissie koos dit beeld omdat de ezels zo natuurgetrouw waren en zo 'interessant bij elkaar waren gegroepeerd'.

Aan de overkant van de Jan van Galenstraat staat nog een beeld, 'De laatste druppel' (1968) van Arie van den Berg. Hij vond dat de wijk Noordoost genoeg was uitgebreid: tot hier en niet verder. Hij had het natuurlijk niet voor het zeggen; na 1968 kwamen er ten noorden van de Kardinaal de Jongweg nog buurten bij.

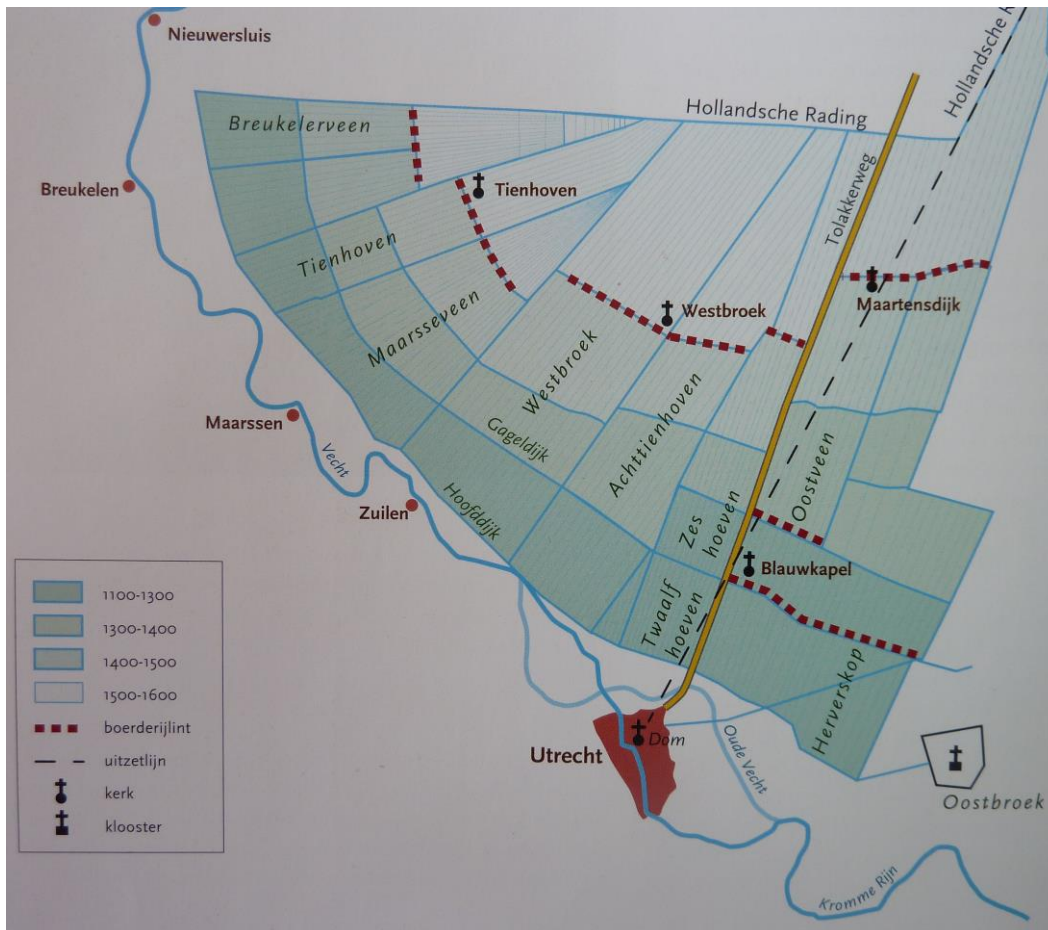
Aan die kant van het trottoir loop je iets terug, en gaat dan het voetpad rechts in, waar je langs het water kunt lopen wat je eerder al twee keer overstak: de Ezelsdijk.

6. Ezelsdijk (1125)

Hier liepen, naar verluidt, vroeger de melkboeren met hun ezels. Het water van de Ezelsdijk is deel van een oude vaart (wetering), de Hoofddijksche Wetering (ook wel ‘Hoofddijk’ genoemd). Monniken van klooster Oostbroek begonnen in ongeveer 1125 met de ontginning van het veen dat ten noorden van Utrecht lag, en ze groeven weteringen voor de afwatering van de grond. Veen werd lange tijd gebruikt als brandstof voor kachels en om te kunnen koken. Meer info over de Ezelsdijk vind je hier: [De geschiedenis van Ezelsdijk en Huizingalaan](#).

Op het kaartje hieronder zie je de weteringen die tussen 1100-1600 zijn gegraven in verband met de ontginning (Uit: *Roland Blijdenstijn (2005), ‘Tastbare tijd’, uitg. Provincie Utrecht, p. 366*):

In het hele gebied ten noorden van de Ezelsdijk is door de ontginning van het veen de grond ingeklonken: het kwam lager te liggen. Door de natte grond was landbouw onmogelijk. Maar in de negentiende eeuw was het gebied prima geschikt om de nieuwe Hollandse Waterlinie aan te leggen, waarbij het ter verdediging tegen vijanden helemaal onder water kon worden gezet. Dat is overigens nooit nodig geweest.

Je kunt het paadje langs de Ezelsdijk helemaal aflopen, maar het loopt dood. Het laatste stukje is wel heel mooi. Het water stopt hier ook, het gaat ondergronds en is pas weer te zien langs de Kardinaal de Jongweg.

Links van je ligt de vroegere Kliniek voor Kleine Huisdieren.

7. Kliniek voor Kleine Huisdieren (1821)

Tegenwoordig wordt het gebruikt als gezondheidscentrum en zitten er appartementen in, maar hier zat de Kliniek voor Kleine Huisdieren.

Die was onderdeel van de Utrechtse Rijksveeartsenijschool, de eerste opleiding in Nederland voor dierenartsen. Utrecht lag centraal en er werden grote veemarkten gehouden. Door de nieuwe opleiding kreeg het beroep veearts meer inhoud en verdwenen langzamerhand de kwakzalvers, hoefsmeden en paardendocors.

De andere gebouwen van de Veeartsenijschool liggen wat verderop, aan de Biltse Grift in Wittevrouwen. Soms was er verwarring waar mensen moesten zijn met hun zieke huisdieren en deden ze eerst een rondgang langs de Biltse Grift, waar het Anatomiegebouw, het sectiegebouw, het chirurgiegebouw en de manège (Paardenkathedraal) lagen. ‘Het katje van de juffrouw’ is een leuk filmpje over een vrouw met een katje die van hot naar her wordt gestuurd, kijk vanaf 3.04:

https://www.youtube.com/watch?v=lg1sTKLjRec&feature=emb_logo

De hele Rijksveeartsenijschool, die prachtige gebouwen heeft, is pas sinds 2017 gemeentelijk monument geworden: <https://www.duic.nl/cultuur/panden-veeartsenijterrein-woorden-gemeentelijk-monument/>.

De Dekhuyzenstraat, de straat waar de Kliniek staat, is vernoemd naar Martinus Dekhuyzen, die van 1901-1924 hoogleraar was aan de Veeartsenijschool en onderzoek deed naar het kraakbeen ‘in gepolariseerd licht’.

8. Kliniek voor Kleine Huisdieren: architectuur en beelden

Architect van de Kliniek was Joseph Crouwel, die ook het postkantoor aan het Neude en het Anatomiegebouw ontworpen heeft. Hij bouwde in de stijl van de Amsterdamse school: er is afwisseling in de kleur en de ligging van de stenen, de raampjes hebben een roedenverdeling en er zijn niet alleen rechte maar ook ronde en diagonale vormen. Bij de Kliniek is het opvallend dat een groot gedeelte van de verticale gevel uit dakpannen bestaat.

Samen met beeldhouwer Hendrik van den Eijnde maakte Crouwel van zijn gebouwen een waar 'Gesamtkunstwerk'. Als je om de Kliniek heen loopt kun je alle beelden bekijken. Het zijn reliëfs, voornamelijk van kleine dieren, in overeenstemming met de functie van het gebouw. Zowel aan de voor- als aan de achterkant prijkt het Nederlandse rijkswapen: twee leeuwen met in het midden een kleinere leeuw en daaronder de spreuk 'Je maintiendrai' (ik zal handhaven). Dat mogen we hier misschien opvatten als de reden van de oprichting van de Veeartsenijschool: het overwinnen van ziektes bij dieren, zoals de toen heersende runderpest.

Arjan den Boer heeft op 11 september 2020 een mooie speech gehouden over het werk van Crouwel en Van der Eijnde: <https://www.youtube.com/watch?v=7w5-vCY27GU>

Je kunt nu direct door het parkje naar de Alexander Numankade lopen en daar linksaf slaan, maar ook even een extra rondje maken door de De Blicckstraat en dan rechtsaf de Hengeveldstraat in. Daar vind je 'De rioolrat'.

9. De rioolrat (1958)

Op de hoek van de Hengeveldstraat en de Van Esveldstraat staat een rioolgemaal, dat de helft van het Utrechtse rioolwater naar de zuivering pompt. Aan de zijgevel is 'De rioolrat' aangebracht, gemaakt door Jan van Luijn in 1958. Het is een beetje ondeugend beeld, want juist hygiëne staat natuurlijk hoog in het vaandel bij het rioolgemaal.

Meer info hier: <https://www.duic.nl/cultuur/rat-een-rioolbuis-aan-de-van-esveldstraat/>

De Van Esveldstraat is vernoemd naar een docent van de Veeartsenijschool, D.F. van Esveld. Bijzonder is dat hij actief was in de dierenbescherming en wilde dat bedwelming voor het slachten verplicht werd gesteld. Ook zette hij zich in voor het opzetten van de vleeskeuring.

Via de Hengelveldstraat ga je weer terug naar de Alexander Numankade, en of je nu het extra rondje naar de rioolrat hebt gedaan of niet, daar sla je linksaf en loop je met het water rechts van je langs de kade.

10. Alexander Numankade: de Biltse Grift (17de eeuw)

De Alexander Numankade is vernoemd naar Alexander Numan, grondlegger van de Nederlandse diergeneeskunde. Hij was hoogleraar en in de eerste helft van de 19de eeuw dertig jaar lang directeur van de Veeartsenijschool. Om een indruk van de schrijfstijl in die tijd te geven, de titel van een artikel van hem uit 1925 luidt als volgt: ‘Proeven omtrent de werking van de smetstofe der koepokken op onderscheidene huisdieren; met aanmerkingen, daartoe betrekkelijk’.

De Biltse Grift is in de 17de eeuw uitgegraven voor de turfvaart, maar was oorspronkelijk een deel van de oude Vecht, een 4000 jaar geleden ontstane aftakking van de Kromme Rijn bij Vechten. Het water loopt via Noordoost Utrecht, Lauwerecht (van daaruit heet het water weer de Vecht), Maarssen en Breukelen door tot het IJsselmeer.

Je komt langs het mooie bruggetje en loopt verder langs het water.

11. Alexander Numankade: consoles (rond 1900)

Deze fraaie beelden zijn consoles, ze dragen de overdekking van het portiek. Je vindt ze in de bocht van de Alexander Numankade op nummer 12, 10 en 8. Links en rechts van de vrouw zie je twee dezelfde mannen, met baard. Helaas heb ik geen informatie over deze beelden gevonden. Maar ze lijken wel wat op boegbeelden van schepen, en dat is wel toepasselijk in de Zeeheldenbuurt.

De Biltse Grift loopt vanaf dit punt achter de huizen door en is pas weer te zien op het punt waar hij onder de Biltstraat doorloopt; daar is een klein bruggetje.

12. Ooglijdersgasthuis (1894)

We komen nu bij het Ooglijdersgasthuis. Dat werd in 1894 geopend omdat het Ooglijdersgasthuis in de binnenstad te klein was geworden. Oprichter en directeur was Franciscus Cornelis Donders (1818-1889).

Donders was hoogleraar geneeskunde in Utrecht en de eerste Nederlandse professionele oogarts. Hij was internationaal bekend door zijn scherpzinnigheid en gedrevenheid, bestudeerde oogafwijkingen en deed mee aan microscopisch onderzoek waarbij bacteriën en hormonen werden ontdekt.

Mensen uit het hele land kwamen naar zijn ziekenhuis om zich te laten behandelen. Als ze minvermogend waren hoefden ze niets te betalen. Daardoor werd hij wel weldoener van de mensheid genoemd.

Donders was een van de Utrechtse geleerden die in de tweede helft van de 19de eeuw een nieuw soort wetenschap ontwikkelden, namelijk kennis opdoen uit de praktijk. Daarvoor moesten ze tegen de wetenschappers van de oude stempel ingaan, want die vonden alleen kennis uit boeken wetenschappelijk verantwoord en het werken met je handen minderwaardig. Toen Donders als eerste Nederlandse oogarts een oogspiegel gebruikte om in het inwendige oog te kunnen kijken, vroegen ze bijvoorbeeld fijntjes of hij soms zelf slechte ogen had.

Maar dankzij Utrechtse wetenschappers als Donders, Harting, Mulder en Buys Ballot maakte de Nederlandse natuurwetenschap in die tijd een enorme bloei door, de tweede helft van de 19de eeuw wordt wel de Gouden Eeuw van de Nederlandse wetenschap genoemd. Eind 19de eeuw werd daarom veel geld uitgegeven aan de bouw van prachtige ziekenhuizen en laboratoria in Utrecht, zoals het Ooglijdersgasthuis.

Op het Janskerkhof staat een groot standbeeld van Donders, gemaakt door Toon Dupuis in 1921.

Als je meer wilt weten over de buiten- en binnenkant van het Ooglijdersgasthuis, lees <https://www.duic.nl/cultuur/ooglijdersgasthuis-de-droom-van-donders/>

Je loopt verder de Dondersstraat in. Daar staan een aantal huizen die rijksmonument zijn.

13. Dondersstraat 24-26 en 5 (1892 en 1889)

Het dubbele woonhuis op de nummers 24-26 is in 1892 gebouwd. Het type achitectuur heet 'overgangsfachitectuur'; bedoeld wordt de overgang tussen de neostijlen van de 19de eeuw (waarin teruggegrepen werd op o.a. de gotiek) en Jugendstil en Art Nouveau. Gebouwen werden rijk versierd. Op de eerste verdieping, boven de souterrains, worden de balkons ondersteund door mooi bewerkte consoles. Er is afwisseling in kleuren, stenen en materiaalgebruik.

Het huis op nummer 5 is in 1889 gebouwd en was toen een stucadoorswerkplaats met daarboven de woning. De gevel is deels wit gepleisterd en versierd met leeuwenkoppen, vazen, schelpornamenten, en een vrouwenkop aan de bovenkant. Elementen uit diverse perioden zijn gebruikt, o.a. uit de Renaissance, daarom heet deze architectuurstijl 'rijk Eclectisme'. Meer details vind je op <https://www.monumenten.nl/monument/514367>.

14. Pomp Biltstraat, vlak voor het spoor (1988)

Na de Dondersstraat sla je linksaf de Biltstraat in. Bij het fietspad staat een pomp. Daarop zit een plaatje waarop staat: ‘Aangeboden door Gemeentelijk Vervoersbedrijf Utrecht, ter gelegenheid van 100 jaar Openbaar Stadsvervoer. Oktober 1988’. Misschien was de pomp bedoeld voor reizigers, om tijdens het wachten hun dorst te lessen of hun handen te wassen.

In de 19de eeuw reden hier diligences als openbaar vervoer. Daarna kwam de paardentram, die vanaf 1879 naar De Bilt en later naar Zeist reed. Vanaf 1909 reden er elektrische trams, die in de jaren dertig vervangen werden door bussen. De tram naar Zeist bleef echter nog wel rijden. Dat was een geluk tijdens de Tweede Wereldoorlog, want toen was er geen brandstof meer voor de bussen.

In de jaren tachtig zou er weer een tram komen, want de Biltstraat was vanaf de jaren vijftig steeds drukker geworden en de gemeente wilde er een sneltram naar de Uithof aanleggen. Dat stuitte op verzet van omwonenden, en de tram door de Biltstraat ging niet door.

15. Oosterspoorbaan (1874)

Je loopt over het spoor heen, en dan rechtsaf de Buys Ballotstraat in. Buys Ballot was een negentiende-eeuwse meteoroloog.

Je loopt hier een mooi stukje langs de Oosterspoorbaan. Vanaf 1874 tot 1954 was dit de verbinding tussen Lunetten en Hilversum. De trein ging via station Maliebaan, het huidige Spoorwegmuseum; nu stopt het spoor daar en is ten zuiden van het museum een park gemaakt. Van 2007 tot 2015 kon je nog met de Heimwee Express een historisch treinreisje maken richting Blauwkapel, dan kwam je hier voorbij.

16. Het eind

We komen aan het einde van de route. Je loopt de Buys Ballotstraat uit, dan weer links het fietspadje op over de Ezelsdijk waar we aan het begin ook overkwamen; de foto hieronder is gemaakt vanaf het bruggetje. Je gaat dan rechtsaf de Huizingalaan in en dan linksaf, en je bent weer op de Smijerslaan, bij het beeld van De godin.

Bronnen

Behalve de info onder genoemde links en andere websites waren bronnen voor deze route:

- Ronald Elink Schuurman en Bob Lodewijks (2014), 'De Amsterdamse School in Utrecht', prod. Free Musketiers, Zoetermeer
- Mieke Heurlemans en Bettina van Santen (2008), 'De Utrechtse wijken. Noordoost', uitg. Spou/ Utrechts Archief, Utrecht